

Peter Sawyer (Hrsg.): *The Oxford Illustrated History of the Vikings*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 298 S.

År 793 kom nordbor på sina snabbseg-lande skepp över havet, steg i land, brände och plundrade klostret Lindisfarne i Northumberland. År 1085 planerade den danske kungen Knut Svensson, i historien senare känd som Knut den helige, ett krigståg mot England för att återupprätta sin föregångare och namnes, Knut Svensson den stores, herravälde i England. Det krigståget kom aldrig till stånd, ett uppror kom emellan och ledde istället till att kungen mördades. Dessa händelser kan symboliskt betraktas som början och som slutet på vad som brukar kallas för vikingatiden. Låt sedan vara att angreppet på Lindisfarne är den första historiskt kända vikingaattacken, men att sådana troligen förekom tidigare. Mellan dessa år ligger några dramatiska och omvälvande sekler. Själva vikingatågen ändrade karaktär, från de första *hit-and-run*-räderna, till kolonisation och bosättning, liksom till ett utkrävande av tributer och till slut en dansk kungs erövring av England. Den definitiva kollapsen av det danska väldet i England är också vikingatidens final. Samtidigt var dessa århundraden avgörande i vikingarnas hemländer. Ditintills obebodda områden som Island och Färöarna fick en permanent nordisk bosättning. Det var under denna tid som kristendomen kom och definitivt slog ut den gamla religionen, kyrkan etablerades och med den kom en ny skriftkultur. Kungarna i Danmark och Norge började bygga upp mer stabila herravälden i sina egna områden. Det medeltida kungadömet växte fram. De nordiska länderna blev mot slutet av vikingatiden indragna, eller lät sig dragas in, i den kulturkrets där den romerska kyrkan var den minsta gemensamma nämnaren.

Vikingar och vikingatid har alltid rönt ett stort intresse. Forskningen kring denna period och vikingarnas förehavanden i stora delar av Nordeuropa har varit livlig. Det är dessutom en forskning som i högsta grad är tvärvetenskaplig. Arkeologi, ortnamnsforskning, numismatik är specialdiscipliner vilka på olika sätt har belyst vikingarnas aktiviteter, antingen som köpmän, plundrare eller bosättare. Inte minst arkeologiska utgrävningar i t.ex. Dublin, York, Ribe, Birka och Sigtuna har under de senaste årtiondena dessutom väsentligt ökat vår kunskap om denna period. Det torde dessutom inte finnas någon period i nordisk historia som är mer uppmärksammas utanför Norden. Vikingarna och deras förehavanden är ju inte heller en exklusiv nordisk angelägenhet.

Bilden av vikingatiden har också växlat. Längre dominerade bilden av vikingen som en våldsverkare, den vilde hedning som urskiljninglöst härjade, brände, våldtog och mördade i den kristna världen. Peter Sawyer är en brittisk historiker som 1962 utmanade den gängse bilden. I ett numera klassiskt verk, *The Age of the Vikings* (1962), menade han att vikingarna fått ett oförtjänt dåligt rykte. De var inte värre än andra under denna våldsamma period i Europas historia. Men vikingarna var hedningar, och de drog sig inte för att plundra kyrkor och kloster. Eftersom det var de andliga som bar upp skriftkulturen var det de som producerade källorna. Vikingarna har

fått en alltför *bad press*. Senare har Peter Sawyer, i *Kings and Vikings* (1982), delvis reviderat denna uppfattning och låtit dem bli mer av våldsamma plundrare. *Peter Sawyer* har nu redigerat ett samlingsverk, där en rad forskare från olika länder belyser skilda aspekter av vikingatidens historia. Det är ett i flera avseenden utmärkt verk; ett, som framgår av titeln, rikt illustrerat, och instruktivt illustrerat, verk. Men framför allt är det en utmärkt bok därför att den i populär form för en intressant diskussion kring olika väsentliga källkritiska problem. Just den ambivalens i bilden av vikingen som såväl plundrare som fredlig kolonist och samhällsomvandlare kommer tydligt fram här.

Ett problem är naturligtvis själva termen viking. Ordets ursprung är omdiskuterat, men torde ursprungligen beteckna en person från Viken, dvs. området kring Oslofjorden. Någon explicit och koherent definition finns dock inte i denna bok. I en mening kan man säga att vikingen blev viking först utanför Norden. En stor del av volymen ägnas insiktsfulla analyser av vikingarna i England (*Simon Keynes*), det frankiska riket (*Janet L. Nelson*), på Irland (*Dunchnadh Ó Corráin*) och i Ryssland (*Thomas S. Noonan*). Här diskuteras nordbornas aktiviteter och dess konsekvenser ingående, kunnigt och nyanserat. Det komplexa i vikingarnas aktiviteter framgår tydligt. Frågan om de var krigare eller handelsmän är egentligen felaktig. Det var åtminstone inte ett antingen/eller, snarare ett både/och. Vad som var viktigt för dem var att förvärva rikedomar, att röva, ta tributer och att ta fångar vilka kunde säljas som slavar eller för vilka man kunde utkräva höga lösesummor. Det sistnämnda var vanligt i det frankiska riket. Skadeverkningarna av vikingarnas aktiviteter har nog ofta överdrivits. De var ute efter ett byte, men systematisk förstörelse av skördar förekom inte från deras sida, vilket annars var vanligt under inre fejder. På Irland har vikingarna väl anpassat sig till en i sig våldsbenägen lokal politisk kultur. Deras attacker har tvingat fram en centralisering av makt och bättre organisering av samhället i inte minst England. Nordbornas attacker drev fram ett samlat engelskt kungarike. Vikingar brukar som regel förknippas med aktiviteter i väst, på de brittiska öarna och i det frankiska riket. Det är dessa som är bäst belysta i det skriftliga källmaterialet. I Noonans bidrag ges en mycket stimulerande och lärd diskussion kring handel, bosättning och politisk organisation i det tidiga Rus. Här problematiseras också förtjänstfullt frågan om etnicitet. Nordbornas relationer till finsk-ugriska folk och slaver belyses väl. Det historiskt betydelsefulla med vikingarna var inte att de var nordbor, utan den aktivitet de ägnade sig åt och här har interaktionen, i samarbete eller i konflikt, med liknande grupper av annan etnicitet varit väsentlig. Vikingen blev viking utanför Norden, men viking är främst en funktionsbeteckning, inte en etnisk.

De betydelsefulla förändringarna i de nordiska samhällena, religionsskiftet och framväxten av kungamakten, behandlas av *Preben Meulengracht Sørensen* respektive *Niels Lund*. Den förstnämnde diskuterar den genom-gripande och samtidigt komplicerade kulturella omvandling som religionsskiftet innebar, inte minst vad gäller förändrad världsbild. Här finns också en intressant diskussion om vår kunskap om den förkristna tron och den hedniska

föreställningsvärlden. Den bygger ju i allt väsentligt på skrifter tillkomna under kristen tid. Meulengracht Sørensen menar bland annat att kvinnornas ställning försämrades i och med religionsskiftet. Kvinnorna ställdes under förmyndarskap. Fråga är om inte bilden är mer komplicerad än så. Visserligen har kvinnorna en gång kunnat vara kultledare. Å andra sidan finns mycket som tyder på att det var just kvinnorna som anammade den nya tron först. De var mindre konservativa än männen. Kristendomen som religion och tro hade tydligen något väsentligt att ge dem. Däremot kom kvinnorna att trängas tillbaka och underordnas när den hierarkiska, dvs. patriarkala, kyrkliga ordningen byggdes upp.

Niels Lund skildrar uppkomsten av det danska kungadömet under vikingatiden, och han hävdar den tes, som bland annat Peter Sawyer gjort sig till talesman för, nämligen att det omkring år 1000 existerade ett dansk överherrat-välde i stora delar av Skandinavien. Mycket talar naturligtvis för detta, samtidigt som innehållet i och karaktären av denna hegemoni är svår att få en uppfattning om.

Det var genom kolonisation under vikingatiden som den skandinaviska världen utvidgades. Om källorna till och kunskapen om nordborna på Island, Färöarna, Grönland, liksom även på Newfoundland, skriver insiktsfullt den lärde *Sveinbjörn Rafnsson*. I en mycket fascinerande och perspektivrik artikel visar litteraturvetaren *Lars Lönnroth* hur bilden av vikingen och vikingatiden har förändrats över tid, från medeltiden och fram till våra dagar, från Saxo Grammaticus till Frans G. Bengtsson. Vikingen har gjorts till sinnebild för en gammal god ordning som hos Erik Gustaf Geijer eller hos N. F. S. Grundtvig. Vikingen har gjorts till en central figur i det nationella historiemedvetandet. Men vikingen har också som krigisk hjälte grovt och medvetet missbrukats som i Tredje riket eller hos mer eller mindre ljusskygga grupperingar på den yttersta högerkanten i våra dagar. Lönnroths artikel är en nyttig påminnelse om att det förflutna alltid är en konstruktion. Historien blir vad vi gör den till.

Bortsett från Jan Bills instruktiva artikel om vikingarnas skeppsbyggnadskonst är alla artiklar skrivna av historiker eller utifrån ett perspektiv där man utgår från ett studium av skrift. Den materiella kulturen kommer på undantag. Även om ingalunda övriga typer av källmaterial helt förbigås är det vikingarnas historia såsom den huvudsakligen går att rekonstruera utifrån de skriftliga källorna som här ges. Inte sällan brukar annars det arkeologiska materialet, artefakterna, dominera i översiktsframställningar av detta slag. Arkeologin, liksom ortnamnsforskningen och numismatiken, är här reducerade till supplerande hjälpvetenskaper. Ibland hade man kanske önskat en fördjupad diskussion om den kunskap som just arkeologin ger, till exempel i fråga om religionsskiftet.

Det är hur som helst en mycket läsvärd bok. Samtliga författare förenar en djup lärdom med en förmåga att skriva klart och medryckande. Några driver hårt sina favoritter och författarnas

Rezensjonen

uppfattningar harmonierar inte helt alla gånger. Allt binds dock samman i Peter Sawyers eleganta och harmoniserande sammanfattning.

Thomas Lindkvist